

FIKIHTA MEŞHUR BİR MİRAS MESELESİ OLARAK ÖMERİYYETEYN: KAYNAĞI, ORTAYA ÇIKTIĞI HALLER VE ÇÖZÜMÜ

ABDURRAHMAN YAZICI*

A Noted Fiqh Issue, Umariyyatān: Sources, Cases and Solutions

Abstract: Umariyyatān is one of the key issues of Islamic Inheritance Law, which has many controversies, different opinions and discussions since the time of the Prophet's companions. Umariyyatān case is defined in childless deceased who leaves mother and father along with one of the spouses (husband or wife). This study aims at determining juridical opinions relating to the subject, and evaluating them within the frame of inheritance rules in terms of their practical consequences.

Key Words: Islamic Inheritance Law, Law of Succession, Umariyyatān, Heirship of Mother, Gharibatān,

Öz: Sahabe döneminden itibaren İslam miras hukukunda, hakkında ihtilaf ve farklı görüşlerin bulunduğu bazı bahisler bulunmaktadır. Bunlardan birisi de

* Dr., DİB, [yabdurrahman@gmail.com]

Ömer b. Hattâb (ö. 23/644)'a isnâd edilen ömeriyyeteyn meselesidir. Sahabe zamanında ilk defa Ömer b. Hattâb zamanında ortaya çıktığı anlaşılan bu mesele, mûrisin karısı/kocasıyla anne ve babanın birlikte bulunduğu anne ile baba arasındaki mirasçılığın hangi oranlarda nasıl olacağı ile alakalıdır. Bu çalışmada ömeriyyeteyne dâir literatür, bu meselesinin ortaya çıkışının ve çözümüne ilişkin tarihten günümüze serdedilen görüşlerin miras hükümleri çerçevesinde ele alınması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Miras Hukuku, Ömeriyyeteyn, Annenin Mirasçılığı, Yetimeyn, Garibeteyn

Giriş

İslam miras hukukunda sahabe döneminden itibaren üzerinde ihtilaf edilen, kendisiyle alakalı içtihatların mevcut olduğu, çözümü için araştırma ve çabaların hâlen devam ettiği bir takım bahisler bulunmaktadır¹. Bunlardan birisi de literatürde Ömer b. Hattâb (ö. 23/644)'a nisbet edildiği için, 'İki Ömer Mes'alesi' anlamında "Ömeriyyeteyn" adıyla meşhur, "mûrisin karısı/kocasıyla anne ve babanın" birlikte bulunduğu mesele(ler)dir. Mûrisin karısı/kocasının, hissesini almasından sonra anne ile babanın terekeyi hangi oranlarda nasıl paylaşacaklarında ihtilaf edilerek farklı görüşler ileri sürülmüştür. Miras hukuku literatüründe bir problem olarak da yer alan bu meseleye fûrûu fıkıh eserlerinin miras bahislerinde, müstakil ferâiz kitaplarının annenin mirasçılığı bahsinde ve anne babanın mirasçılıklarına dâir Nisâ sûresi 11. âyetinin tefsirinin yer aldığı tefsir kitaplarında genel hatlarıyla yer verilmektedir². Müstakil olarak konuyu ele alan çeşitli çalışmalar da bulunmaktadır. Tespit ettiğimiz çalışmalardan önemlileri şöyledir:

¹ Bu bahislere çalışmanın konusunu teşkil eden ömeriyyeteyn meselesi dışında, öz ve üvey kardeşlerin birlikte mirasçılıklarıyla ilgili müşerreke, terekenin hisse sahiplerine yetmemesi durumu olan avliyye ve yine kardeşlerin mirasçılıklarıyla ilgili olarak ortaya çıkan kelâle bahisleri örnek olarak verilebilir.

² Bk. Ebû Cafer İbn Cerîr Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *et-Tefsîr = Câmiü'l-beyân an te'vili ayi'l-Kur'an*, tahk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, Dâru Hicre, Riyad 2001, c. VI, 456 vd.; Ebû Abdullah Muhammed b. ÖmerFahredden er-Râzî, *Mefâtihü'l-gayb= Tefsîrül-*

1.İbn Kayyim el-Cevziyye, "İhtilâfu's-sahâbe fi'l-Omariyyatân"³ Müellif *İ'lâmü'l-muvakkiin an rabbi'l-âlemîn* adlı eserinde yer verdiği bu eserinde, sahabenin ömeriyyeteyn meselesine ilişkin uygulama ve farklı görüşlerini ele almıştır.

2.David S. Powers, "The 'Umariyyatân", *Studies in Qur'an and Hadith*⁴. Yazar bu meseleye miras hukukuna ilişkin bu eserinde özel bir bölüm ayırmıştır.

3.Shams ul Basar, "A Critical Analysis of the Deliberations of Mr. David S. Powers Regarding the 'Umariyyatân", *Hamdard Islamicus*⁵. Bu makalede, Powers'in ömeriyyeteyn meselesine dâir görüşlerine cevap verilerek yer yer tenkit edilmektedir⁶.

4.Idris Sani, "The Case of Umariyyatân under Islamic Law of Succession", *Ahmedu Bello University Journal of Islamic Law*(ABUJIL)⁷.

5.el-Cüveysir, Süleyman b. Muhammed, "ed-Dürretü'l-behiyye fî'r-red alâ İbn Hazm fî'l-mes'ele'ti'l-Ömeriyye"⁸. Reddiye

kebir, 3. bs., Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1999/1420, c. III, s. 515 vd.; Ebû Bekr Şemsüleimme Muhammed b. Ahmed es-Serahsî, *el-Mebsût*, Matbaatü's-Saade, Kahire, ts., c. XXIX, s. 146, 147, 189; Ebû Muhammed b. Ali İbn Hazm, *el-Muhallâ*, tahk. Muhammed Münir Dimaşki, İdâretü't-Tıbaati'l-Müniriyye, Kahire 1932/1351, c. IX, s. 260, 261; Ebû Ömer Cemâleddin Yusuf b. Abdullah İbn Abdülber, *el-İstizkâr*, tahk. Abdülmu'ti Emin Kal'aci, Dâru Kuteybe, Beyrut 1993, c. XV, s. 410-412; Ebû Muhammed Muvaffakuddin Abdullah b. Ahmed İbn Kudâme, *el-Muğni*, tahk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî v.d., 2. bs. Hecl li't-Tıbaa ve'n-Neşr, Kahire 1992, s. 23, 24, 30; Şemseddin Ebû Abdullah Muhammed b. Ebî Bekirİbn Kayyim el-Cevziyye, *İlâmü'l-muvakkîn an Rabbi'l-âlemin*, thk. Ebû Ubeyde Meşhur b. Hasan Â-i Selman, 1 bs., Dâru İbnü'l-Cevziyye, Riyad 1423, c. III, s. 130-140.

³ *İ'lâmü'l-muvakkiin an rabbi'l-âlemin*, Dâru'l-Ceyl, Beyrut 1973, I, ss. 358-364.

⁴ University of California Press: Berkeley & Los Angeles & London 1986, ss. 57-66.

⁵ Vol. 24, (1), 2001, pp. 49-58.

⁶ Shams ul Basar, makalesinde Powers'in ileri sürdüğü, ömeriyyeteyn meselesinin miras hükümlerindeki genel kural olan ikili birli taksim kuralını ihlal ettiği, mirasçılar arasında karı veya kocanın bulunmasının miras taksimindeki aritmetiği bozduğu vb. iddialarına cevap vermekte Powers'in miras hükümlerinin ortaya konduğu âyetlere parçacı yaklaştığını söylemektedir.

⁷ 2002. Tüm çabalarımıza karşın bu makaleye ulaşamadık.

niteliğindeki bu çalışmada İbn Hazm'ın Ömeriyyeteyn meselesine ilişkin cumhurun görüşünü tenkidine cevap verilmektedir.

Ömeriyyeteyn meselesinin ortaya çıkışının araştırıldığı, ilgili içtihatların miras hükümleri çerçevesinde değerlendirilerek çözümünün ortaya konulmasının amaçlandığı bu çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır.

I. Ömeriyyeteyn Meselesinin Ortaya Çıkışı

Peygamber (sav) zamanında bu meselenin görüldüğüne veya çözümlüne ilişkin ona nisbet edilen sahih veya zayıf bir rivâyet mevcut değildir. Aynı durum Peygamber (sav)'in vefatından sonra halife olan Ebû Bekir (ra)(ö. 13/634) için de geçerli olup kaynaklarda bu meselenin çözümüne ilişkin sahabeden birçoğuna rivayetler isnad edilmekle beraber ilk defa Ömer b. Hattâb'ın bu meseleyle

226

OMÜİFD

karşılaştığı ve içtihatla bulunduğu görülmektedir. Ömer b. Hattâb'ın bu meseledeki uygulamasıyla ilgili, "أتى عمر رضي الله عنه في امرأة , وأبوين ففعل للمرأة الربع وللأم ثلث ما بقي وللأب ما بقي (Mûrisin) anne, baba ve karısının bulunduğu mesele kendisine getirildi. O (Ömer), karısına dörtte bir, annesine kalanın üçte birini, babaya da kalanını verdi"⁹ dediği kaydedilmektedir. Abdullah b. Mesud (ö. 32/652)'dan nakledilen bir rivâyette de ilk defa bu konuda, "كان عمر إذا سلك بنا طريقا وجدناه ... , Ömer b. Hattâb, bize bir yol açtı. Biz de bunu kolay bulduk."¹⁰ rivâyeti de meselenin ilk defa Ömer (ra) zamanında ortaya çıktığı-

⁸ 2007, "http://www.h-alali.net/z_print.php?id=5f0f121e-eacf-1029-a62a-0010dc91cf69", (10. 01. 2014)

⁹ Ebû Abdullah İbnü'l-Beyyi Muhammed el-Hâkim, *el-Müstedrek ale's-Sahihayn*, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Haydarâbâd 1915, c. IV, s. 335, 336; Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali el-Beyhakî, *es-Sünen'ül-kübrâ*, Dâiretü'l-Maârifü'l-Osmaniyye, Haydarabad 1933/1352, c. VI, s. 228.

¹⁰ Ebû Bekr Abdurrezzük b. Hemmam es-San'anî Abdurrezzâk, *el-Musannef*, tahk. Habiburrahman A'zamî, 2. bs., el-Meclisü'l-İlmî, Beyrut 1983, c. X, s. 252; Ebû Osman Saîd b. Mansur b. Şu'beSaîd b. Mansûr, *Sünenu Saîd b. Mansur = es-Sünen*, tahk. Habiburrahman A'zamî, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1985, c. I, s. 37; Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. İbrahim İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, thk. Muhammed Avvame, Dârü'l-Kible, Cide 2006, c. VI, s. 24; el-Hâkim, c. IV, s. 372; Beyhakî, c. IV, s. 227.

nı güçlendirmektedir. Nitekim bu meselenin çözümünün Ömer b. Hattâb'a isnadı sebebiyle العمریة = el-ömeriyyeteyn ve العمریة = el-ömeriyye olarak isimlendirilmiştir¹¹. Ayrıca hadisenin meşhurluğu nedeniyle bu olay parlak yıldıza benzetilerek الغراوین = el-garrâveyn¹², meselenin ortaya çıktığı iki halin benzerinin olmaması sebebiyle الغریبیتین = el-garîbeteyn¹³, karı veya kocanın borçluya benzetilmesi nedeniyle de الغریمتین = el-garîmeteyn olarak da fıkıh kitaplarıyla müstakil ferâiz eserlerinde şöhret bulmuştur¹⁴.

II. Ömeriyyeteyn Meselesinin Görüldüğü Haller ve Fıkıh Mezheplerinin Çözümleri

Ömeriyyeteyn'in ortaya çıktığı haller, "mûrisin karısı ile anne ve babasının" birlikte bulunduğuyla "mûrisin kocası ile anne ve babasının" birlikte bulunduğu durumdur. Bu meselenin ortaya çıktığı iki haldeki çözüme ilişkin üç farklı görüş vardır:

1. Anne, iki halde de kalanın üçte birini almaktadır: Hanefî, Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezhepleri başta olmak üzere cumhurun ekserisinin görüşü olup mûrisin karısı/ kocasıyla anne ve babası birlikte bulunduğu, annesi karısı/kocasının, hissesini almasından sonra kalanın üçte birini almaktadır¹⁵. İlk defa Ömer b. Hattâb'ın böyle uygulamada bulunduğu, onun mûrisin karısı, annesi ve babasının

¹¹ Ebû Hâkim Abdullah b. İbrâhimel-Habrî, *Kitâbü't-telhîs fi ilmi'l-ferâiz*, tahk. Nasır b. Fehir Ferîdî, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1995/1416, s. 161; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. IX, s. 23; Ebû Abdullah Muhammed b. MuhammedSibtü'l-Mardîni, *Şerhü'r-rahbiyye*, tahk. Mustafa Dîb el-Boğa, 8. bs., Dârü'l-Kalem, Beyrut 1998/1419, s. 62.

¹² Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, Kahraman Yayınları, İstanbul 1985, c. II, s. 287; Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Receb Tibugaİbnü'l-Mecdi, *et-Ta'lik alâ Nazmi'l-leâli fi ilmi'l-ferâiz*, tahk. Ahmed b. Muhammed er-Rifai, Câmîatü'l-İslâmiyye, Medine 2008/1429, c. I, s. 390; *el-Mevsûatü'l-fikhiyye*, Vizâretü'l-Evkâf ve'ş-Şuûni'l-İslâmiyye, Kuveyt 1994, c. XXX, s. 329-331

¹³ *el-Mevsûatü'l-fikhiyye*, c. XXX, s. 329-331.

¹⁴ İbnü'l-Mecdi, *et-Ta'lik*, I, s. 390; Shams ul Basar, "A Critical Analysis", s. 49.

¹⁵ Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammedel-Mâverdî, *el-Havî'l-kebîr*, thk. Ali Muhammed Muavvez v.d., Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1994/1414, c. VIII, s. 99; es-Serahsî, *el-Mevsûat*, c. XXIX, s. 146; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. IX, s. 23.

bulunduğu meselede dörtte birini karısına, kalanın üçte birini anesine ve kalanı da babasına verdiği nakledilmektedir¹⁶. Abdullah b. Mesud'dan nakledilen rivâyette ilk defa Ömer b. Hattâb'ın bu yönde içtihatla bulunduğu, daha sonra kendilerinin bunu takip ettikleri¹⁷, ashâbın ileri gelenlerinden Zeyd b. Sâbit (ö. 45/665)'in de aynı uygulamada bulunduğu kaydedilmektedir¹⁸. Osman b. Affân (ö. 35/666)'dan da benzer şekilde rivâyetler vardır¹⁹. Ali b. Ebî Tâlib (ö. 40/661)'in de anneye karı veya kocanın hissesini almasından sonra kalanın dörtte birini verdiği²⁰ belirtilmesine karşın bu rivâyetler anneye terekenin tamamı üzerinden üçte bir veren âlimlerce sahih kabul edilmemektedir²¹.

Fıkıh mezheplerine bakıldığında Hasan el-Basrî (ö. 110/728), "fukaha-i seb'a"²² olarak isimlendirilen Medineli yedi fakih ve Süf-yân es-Sevrî (ö. 161/778)'nin yanında dört fıkıh mezhep imamı,

228

OMÜİFD

¹⁶ el-Hâkim, *el-Müstedrek*, c. IV, s. 335, 336; Ayrıca bk. el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, c. VI, s. 228.

¹⁷ Abdürrezzâk, *el-Musannef*, c. X, s. 252; Saîd b. Mansûr, *es-Sünen*, I, s. 37; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, c. VI, s. 24; el-Hâkim, *el-Müstedrek*, c. IV, s. 372; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, c. IV, s. 227.

¹⁸ Saîd b. Mansûr, *es-Sünen*, c. I, 37, 38; Abdürrezzâk, *el-Musannef*, c. X, s. 254; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, c. III, s. 680; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, c. VI, s. 228; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, c. IX, s. 260.

¹⁹ Osman b. Affân'ın, mûrisin karısının ve anne babasının bulunduğu meselede terekenin dörtte birini karısına, kalanın üçte birini anneye ve kalanı da babaya verdiği kaydedilmektedir. Bk. Saîd b. Mansûr, *es-Sünen*, c. I, s. 37, 38; Abdürrezzâk, *el-Musannef*, c. X, s. 253; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, c. XI, s. 258; ed-Dârimî, *Sünen*, c. II, s. 249; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, c. VI, s. 228.

²⁰ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, c. XI, s. 238, 242; Saîd b. Mansûr, *es-Sünen*, c. I, s. 38; Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahmaned-Dârimî, *es-Sünen*, thk. Fevâz Ahmed Zemirî v. d., *Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî*, Beyrut 1407/1986, c. II, s. 444.

²¹ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, c. IX, s. 260. Bu konuda ayrıntı için aşağıdaki ilgili bölüme bakınız.

²² Medine'de yaşayan yedi tâbiîn fakihe, "fukaha-i seb'a" denir. Bunlardan Urve b. Zübeyr b. Avvâm, Saîd b. Müseyyeb, Ubeydullah b. Abdullah, Hârice b. Zeyd, Süleyman b. Yesâr ve Kâsım b. Muhammed b. Ebû Bekir üzerinde ittifak vardır. Yedinci fakih için ise Ebû Bekir b. Abdurrahman, Ebû Seleme b. Abdurrahman b. Avf ve Sâlim b. Abdullah b. Ömer gibi üç farklı isim zikredilmektedir. Bk. Kallek, Cengiz, "Fukaha-i Seb'a", *DİA*, İstanbul, 1996, c. XIII, s. 214.

Ebû Hanîfe (ö. 150/767), eş-Şâfiî (ö. 204/819), Mâlik (ö. 179/795) ve Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855)'in görüşlerinin de bu yönde olduğu görülür²³. Nitekim sonraki dönemlerde de dört fıkıh mezhebinin uygulaması da bu yönde devam edegelmiştir. Hanefî mezhebinin temel metinlerinden olan ve yüzyıllarca medreselerde ders kitabı olarak okutulan es-Secâvendî (ö. 596/1200)'nin es-*Sirâciyye*²⁴ isimli eseriyle şerhlerinde²⁵ annenin, her iki durumda da kalanın üçte birinden sonra mirasçı olacağı kabul edilmiştir. Şâfiî mezhebinin temel ferâiz metinlerinden olan ve aynı şekilde medreselerde okutulan İbnü'l-Mütefennine er-Rahbî (ö. 507/1182)'nin er-*Rahbiyye*'siyle şerhlerindeki uygulama da bu yöndedir²⁶.

Cumhurun ömeriyyeteyn meselesinin ortaya çıktığı ilk haldeki uygulamasını tablo üzerinde şöyle gösterebiliriz:

Tablo-1: (Mûrisin karısı, anne ve baba)

		4 hisse
Mûrisin karısı	$\frac{1}{4}$	1 hisse
Anne	Kalanın 1/3'ü	1 hisse
Baba	Kalanı alır	2 hisse

²³ Ebû Abdullah Süfyân b. Sâides-Sevrî, *Kitâbü'l-ferâiz*, ed. Hans-Peter Raddatz, "Fruhis-lamisches Erbrecht nach dem Kitâb al-faraid des Sufyân at-Tauri", *Die Welt des Islams*, XIII, 1/2 (1971), s. 25; Malik b. Enes, *el-Muvatta*, tahk. Muhammed Mustafa el-A'zamî, 1. bs., Müessesetü Zâyid b. Sultân, 1425/2004, c. III, s. 723; Ebû Bekr Muhammed b. İbrâhim İbnü'l-Münzir, *el-İşrâf*, tahk. Ebû Hammad Sagir, Mektebetu Mekketü's-Sekâfiyye, Re'sulhayme 2004/1425, IV, s. 322; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, c.IX, s. 260; el-Mâverdî, *el-Havîl-kebîr*, c. VIII, s. 99; es-Serahsî, *el-Mebsût*, c. XXIX, s. 146; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. IX, s. 23, 30.

²⁴ Bkz. es-Secâvendî, *es-Sirâciyye*, Kütüphâne-i İmdâdiye, Deoband, 1957/1376, s. 29.

²⁵ es-Sirâciyye'ye yüzden fazla şerh kaleme alınmıştır. En meşhur şerhi el-Cürçânî (ö. 816/1413)'ye âittir. Bkz. Ebû'l-Hasan Seyyid Şerif Ali b. Muhammed (v. 816/1413), *Şerhu's-sirâciyye*, Mahmut Bey Matbaası, İstanbul, 1903/1322, s. 29.

²⁶ Sibtü'l-Mardîni, *Şerhu'r-rahbiyye*, nşr. Mustafa Dîb el-Boğa, 8.bs., Dârü'l-Kalem, 1998/1419, s. 59, 60.

Tabloda görüldüğü gibi dört hisse üzerinden öncelikle mûrisin karısı terekenin dörtte biri olan bir hisseyi almıştır. Anne ise terekeden mûrisin karısının dörtte bir almasından sonra kalanın üçte birini almıştır. Netice olarak anne, terekenin tamamı üzerinden mûrisin karısı kadar terekenin dörtte biri kadar hisse almış olmaktadır. Baba ise annenin hissesinin iki katı kadar pay olan terekenin kalanını almış olmaktadır.

Tablo-2: (Mûrisin kocası, anne ve baba)

		6 hisse
Mûrisin kocası	1/2	3 hisse
Anne	Kalanın 1/3'ü	1 hisse
Baba	Kalanı alır	2 hisse

230

OMÜİFD

Mirasçılar arasında mûrisin kocasının bulunduğu, tabloda cumhurun uygulamasına göre çözümü görülen ikinci meselede anne, terekeden kocanın yarım hissesini almasından sonra kalanın üçte birini almıştır. Annenin aldığı "kalanın üçte biri" şeklinde belirtilen hisse ise terekenin tamamı üzerinden altıda bir olmaktadır. Baba ise yine annenin iki katı hisse almış olmaktadır. Sonuç olarak cumhurun çözümlemesinde anne ile baba arasındaki oran ikili birli şekilde tezahür etmektedir.

2. Anne her iki halde de terekenin üçte birini almaktadır: Karı veya kocanın, anne-baba ile bulunduğu, annenin terekenin tamamının üçte birini alacağı sahâbeden Muâz b. Cebel (v. 18/639)²⁷, Ali b. Ebî Tâlib (v. 40/661)²⁸ ve Abdullah b. Abbâs (ö.

²⁷ es-Serahsî, *el-Mebsût*, c. XXIX, s. 147; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, c. IX, s. 260; el-Kalvezânî, *et-Tehzîb*, s. 148; el-Habrî, *Kitâbü't-telhîs*, s. 161; İbnü'l-Mecdî, *et-Ta'lik*, c. I, s. 397.

²⁸ Saîd b. Mansûr, *es-Sünen*, c. I, s. 39; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, c. VI, 228; el-Mâverdî, *el-Havî'l-kebir*, c. VIII, s. 99; İbn Abdilber, *el-İstizkâr*, c. XV, s. 411; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, c. IX, s. 260.; Ali b. Ebî Tâlib'den, anneye terekenin üçte birini verdiği şeklinde cumhurun görüşünde olduğu rivâyeti de nakledilmiştir. İbn Hazm ise, Ali (ra)'a isnad edilen cumhurun görüşünün muhaddislerin çoğu tarafından kezzâb / yalancı olarak nitelendirilen

68/687)'dan²⁹ nakledilmektedir. İbrâhim en-Nehâî (v. 95/714)'den, "خالف ابن عباس أهل الصلاة في زوج وأبوين = Abdullah b. Abbâs, anne, baba ve kocanın bulunduğu meselede ehl-i salâta muhalefet etti"³⁰ şeklinde nakledilmesine karşın görüldüğü üzere İbn Abbâs dışında çok sayıda sahabe ve tâbiîn âliminden bu görüş nakledilmiştir.

Tâbiîn âlimlerinden Kadı Şureyh (v. 78/697)³¹ ile Ebû Sevr (v. 240/854)³², Ebû Süleyman Dâvûd ez-Zâhirî (v. 270/883)³³, *Kitâbü'l-icâz*'ın sâhibi Şâfiî ferâiz âlimi İbnü'l-Lebbân (v. 402/1011)'in³⁴ ve Zâhirî fakihî İbn Hazm (v. 456/1064)'in³⁵ da bu görüşte olduğu kaydedilmektedir.

Fıkıh mezheplerinden Zâhiriyye, İmâmiyye ve Zeydiyye'nin görüşlerinin de bu yönde olduğu görülmektedir. Buna göre mûrisin çocuk ve kardeşleri bulunmadığında annenin hissesi terekenin tamamının üçte biri olup baba ise kalanı alacağından bu durumda

Hâris el-A'ver'den nakledildiğini, dolayısıyla sahih olmadığını, anneye terekenin tamamı üzerinden üçte bir verdiği görüşünün sahih olduğunu söylemektedir. Bk. İbn Hazm, *el-Muhallâ*, c. IX, s. 260. el-Kalvezânî de, terekenin tamamı üzerinden annenin üçte bir aldığı şeklinde Ali (ra)'a isnat edilen görüşünün sahih olmadığını söylemektedir. Bk. Ebü'l-Hattâb Necmeddin Mahfûz b. Ahmedel-Kalvezânî, *et-Tehzîb fi'l-ferâiz ve'l-vesâyâ*, thk. Muhammed Ahmed Havlî, 1. bs., Mektebetü'l-Ubeykân, Riyad 1995, s. 148 vd.

²⁹ Abdürrezâk, *el-Musannef*, c. X, 254; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, c. XI, s. 241; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, c. VI, s. 228; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, c. IX, s. 260.

³⁰ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, c. XI, s. 240; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, c. IX, s. 260.

³¹ İbnü'l-Münzir, *el-İşraf*, c. IV, s. 322; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, c. IX, 260; İbn Abdilber, *el-İstizkâr*, c. XV, s. 411; el-Kalvezânî, *et-Tehzîb*, s. 148; el-Habrî, *Kitâbü't-telhîs*, s. 161; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, IX, s. 23. İbnü'l-Mecdî, *Ferâiz âlimi* Ebû Abdullah el-Venî (ö. 450/1054)'nin, Şureyh'ten bu görüşün aksini eserinde naklettiğini kaydetmektedir. Bk. İbnü'l-Mecdî, *et-Ta'lik*, c. I, s. 404.

³² el-Habrî, *Kitâbü't-telhîs*, s. 161.

³³ İbn Abdilber, *el-İstizkâr*, c. XV, s. 412; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, c. IX, s. 260; el-Kalvezânî, *et-Tehzîb*, s. 148; el-Habrî, *Kitâbü't-telhîs*, s. 161.

³⁴ İbn Abdilber, *el-İstizkâr*, c. XV, s. 411; el-Habrî, *Kitâbü't-telhîs*, s. 161; Ebü'l-Fidâ İmâdüddin İsmail b. Ömerİbn Kesir, *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-azîm*, Dârü'l-Hadîs, Kahire 1426/2005, II, s. 253; Ebü'l-Bekâ Kemâleddin Muhammed b. Musa ed-Demîrî, *en-Necmü'l-vehhâc fi şerhi'l-Minhâc* = *Şerhu Minhâcî't-tâlibîn li'n-Nevevî*, Dârü'l-Minhâc, Beyrut 2004/1425, c. VI, s. 148.

³⁵ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, c. IX, s. 260.

anne, babadan fazla pay almış olur³⁶. İbn Abdilber mezkûr görüş sahiplerini zikrettikten sonra cumhurun görüşünü nazar (tahkik) ve kıyas açısından daha sahih diye nitelendirmektedir³⁷.

Abdullah b. Abbâs'ın bu konuda, "فإن لم يكن له ولد وورثه أبواه فألأمه الثلث" = Eğer çocuğu yoksa terekeden annenin hissesi üçte birdir"³⁸ âyetinin zâhirini delil aldığı³⁹, Kur'an'da "ثلث ما ييتي" = kalanın üçte biri" ifadesini bulamıyorum dediği kaydedilmektedir⁴⁰. Buna göre İbn Abbâs anne ve babanın karı kocayla bulunduğu da annenin hissesinin üçte bir olacağını söylemiş olmaktadır. Abdullah b. Abbâs ile Zeyd b. Sâbit arasında geçtiği belirtilen bir hadise, onun görüşünü daha net şekilde ortaya koymaktadır. İlgili rivâyet İbn Abbâs'ın öğrencisi İkrime'den şöyle nakledilmektedir:

"İbn Abbâs beni Zeyd b. Sâbit'e anne, baba ve kocanın bulunduğu meseleyi sormam için gönderdi. Zeyd: 'Koca yarım, anne kalanın üçte birini, baba da kalanı alır' dedi. Abdullah b. Abbâs, 'Annenin hisse terekenin tamamının üçte biridir' dedi. İbn Abbas, 'Bunu Allah'ın kitabında buluyor musun?' diye sordurdu. Zeyd: 'Hayır. Fakat anneyi, baba üzerine üstün kılmayı hoş bulmuyorum' dedi. Abdullah b. Abbâs, anneye terekenin üçte biri üzerinden hisse vermekteydi."⁴¹

³⁶ İbnü'l-Münzir, *el-İşrâf*, c. IV, s. 322; el-Mâverdî, *el-Havî'l-kebîr*, c. VIII, s. 99; es-Serahsî, *el-Mebsût*, c. XXIX, s. 146; İbn Abdilber, *el-İstizkâr*, c. XV, s. 411; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, c. IX, s. 260; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. IX, s. 30.

³⁷ İbn Abdilber, *el-İstizkâr*, c. XV, s. 412.

³⁸ en-Nisâ, 4/11.

³⁹ es-Serahsî, *el-Mebsût*, c. XXIX, s. 146.

⁴⁰ İbnü'l-Mecdî, *et-Ta'lik*, c. I, s. 391.

⁴¹ Abdürrezzâk, *el-Musannef*, c. X, 254; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, c. XI, s. 241; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, c. VI, s. 228; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, c. IX, s. 260; ed-Dârimî'nin es-Sünen'inde yer alan İkrime'den nakledilen rivâyetin sonunda Zeyd b. Sâbit'in, "إنما أنت رجل = Sen birisin kendi görüşünü söylüyorsun. Ben de birisiyim kendi görüşümü söylüyorum" dediği kaydedilmektedir. Bk. ed-Dârimî, *es-Sünen*, c. II, s. 346. es-Serahsî'nin eserinde yer verdiği rivâyette ise Zeyd b. Sâbit'in kendi görüşü olduğunu belirtmesiyle Abdullah b. Abbâs'ın, "كتاب الله أحق أن يؤخذ به من رأيك" = Allah'ın kitabı re'yine nazaran alınmaya daha layıktır" dediği nakledilmektedir. Bk. es-Serahsî, *el-Mebsût*, c. XXIX, s. 146.

Rivâyetten Zeyd b. Sâbit ile Abdullah b. Abbâs'ın bu konuyu müzakere ettiği, Zeyd b. Sâbit'in kendisine delil olarak anne ile baba arasında, istisnası olmakla birlikte babanın iki anne hissesi almasını delil olarak aldığı, İbn Abbâs'ın da ilgili âyetin zâhirini delil aldığı anlaşılmaktadır. Zâhirî fakihî İbn Hazm (ö. 456/1064), bu rivâyeti kaydettikten sonra İbn Abbâs'ın mezkûr görüşüne uygun olarak şöyle demektedir:

“Re’y, yalnız başına hüccet değildir. Kur’an’daki *فألمة الثلث* = annesi üçte bir alır’ şeklindeki nass, İbn Abbâs’ın kavlinin doğru olduğunu gösterir. Bu, âmm olduğundan [herhangi bir nass olmaksızın⁴²] tahsisi caiz olmaz. Şaşırtıcı olan ise, onların (muhaliflerin), *فإن كان له إخوة فألمة السدس*, ‘Eğer (mûrisin) kardeşleri varsa annenin hissesi altıda birdir’ âyetinin manası konusunda annenin hissesinin terekenin tamamı üzerinden olacağına icmâ ettiler. Anne babanın alacağı malın üzerinden alacağına değil. Daha sonra ise *فألمة الثلث* = annesi üçte bir alır’ şeklindeki Allah Teâlâ’nın sözünden muradın anne babanın mirasçılığı olduğunu söylemek ise Kur’an’a tahakküm etmek, Allah Teâlâ’nın sözlerinin önüne geçmektir...⁴³”

Ömeriyyeteyn meselesindeki iki halde de anneye terekenin tamamı üzerinden üçte bir veren bu görüş sahiplerinin uygulamalarını tablo üzerinde aşağıdaki gösterebiliriz:

Tablo-3: (Mûrisin karısı, anne ve baba)

		12 hisse
Mûrisin karısı	1/4	3 hisse
Anne	1/3	4 hisse
Baba	Kalanı alır	5 hisse

⁴² Nass ile âmm bir lafzın tahsisini caiz gören İbn Hazm, eserlerinde zaman zaman, “فهذا = عموم لا يجوز تخصيصه” şeklinde âmm lafzın tahsisinin caiz olmayacağı şeklindeki ifadeyi kullanması (Bkz. el-Muhallâ, V, 144; 146; VII, 277; IX, 262) fıkıh usûlü açısından araştırılması gereken bir konu olarak dikkat çekmektedir.

⁴³ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, c. IX, s. 261.

Tablo-4: (Mûrisin kocası, anne ve baba)

		6 hisse
Mûrisin kocası	1/2	3 hisse
Anne	1/3	2 hisse
Baba	Kalanı alır	1 hisse

Tablo-3 ve 4’de görüldüğü gibi mezkûr görüş sahipleri anneye her iki durumda da terekenin tamamı üzerinden üçte bir vermişlerdir. Tablo-3’de görülen uygulamada anne ile baba arasındaki annenin, babanın yarısı kadar alması şeklindeki genel kural ile anne ile babanın eşit hisse almaları şeklindeki istisnâî kurala uyulmamıştır. İkinci meselede ise kocanın yarım hisse almasından sonra kalandan anneye iki hisse, babaya bir hisse verilmiştir. Burada da anne ile babanın hisseleri arasındaki kurala uyulmadığı, ikili birli taksimin aksine annenin hissesinin babanınkinin iki katı kadar olduğu görülmektedir.

3. Anne, mûrisin karısıyla terekenin üçte birini, kocasıyla kalanın üçte birini almaktadır: Ömeriyyeteyn meselesinin çözümüne ilişkin üçüncü bir görüş de ashabdan Muaz b. Cebel⁴⁴, tâbiîn fakihlerinden Câbir b. Zeyd (v. 93/711)⁴⁵ ve Muhammed b. Sîrîn (v. 110/728)^{e46} nisbet edilmektedir. Bu görüş, Ebû Bekir el-Esam (v.

⁴⁴ es-Serahsî, *el-Mebsût*, c. XXIX, s. 147. El-Mebsût dışında Muâz b. Cebel’e bu görüşün isnat edildiğine rastlayamadık. İlgili bölümde görüldüğü üzere ondan nakledilen sahih olan görüşün İbn Abbâs gibi karı veya kocanın hissesini almasından sonra anneye altıda bir hisse verdiği şeklindedir.

⁴⁵ el-Habrî, *Kitâbü’t-telhîs*, s. 161.

⁴⁶ İbnü’l-Münzir, *el-İşraf*, c. IV, s. 323; el-Mâverdi, *el-Havî’l-kebir*, c. VIII, s. 99; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, c. IX, s. 260, 261; İbn Kesir, *Tefsîr*, c. II, s. 253; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. IX, s. 23; İbnü’l-Mecdi, *et-Ta’lik*, c. I, s. 392. İbn Abdilber, İbn Sîrîn’in görüşünün cumhurdan farklı olduğunu belirtmekle birlikte İbn Abbâs’ın görüşünden farkına değinmemektedir. Bk. İbn Abdilber, *el-İstizkâr*, XV, 411. İbnü’l-Mecdi (850/1447) ise konuyla ilgili Seyfüddîn el-Âmidî (v. 631/1233) ve Ebû Amr Cemâlüddîn İbnü’l-Hâcib (v. 646/1249)’in ona nisbet edilen görüşün aksinin de ondan rivâyet edildiğini söylediklerini nakletmektedir. Bk. İbnü’l-Mecdi, *et-Ta’lik*, c. I, s. 404.

200/816)⁴⁷ ve Ebû Sevr (v. 240/854)⁴⁸ gibi fakihlerden de nakledilmiştir.

Bu görüş sahiplerine göre mûrisin anne ve babası, karısıyla bulunduğu İbn Abbâs'ın uygulamasındaki gibi anne terekenin üçte birini, kocasıyla ise cumhurun uygulamasındaki gibi, kocanın hissesinden kalanın üçte birini almaktadır. Annenin hissesinin babanın hissesinden hiçbir durumda fazla olamayacağı kabul edildiğinden bu yola başvurulmuştur. Zira koca ile bulunduğu anne kalanının üçte birini alırken, karısıyla tamamının üçte birini almakta, bu durumda babanın hissesi annenin hissesinin iki katı kadar olmasa da yine ondan fazla olmaktadır⁴⁹. İbn Abdilber, İbn Sîrîn'in görüşünün cumhurdan farklı olduğunu belirtirken İbn Abbâs'ınkinden farklı olup olmadığına değinmemektedir⁵⁰. İbnü'l-Mecdî (850/1447) ise konuyla ilgili bu görüşün İbn Sîrîn'e nisbetinin meşhur olmasına karşın şaşılacak bir şekilde Seyfüddîn el-Âmidî (v. 631/1233) ve Ebû Amr Cemâlüddîn İbnü'l-Hâcib (v. 646/1249)'in, ondan aksini de (anneye kalanın üçte birini verdikleri) rivâyet ettiklerini kaydetmektedir⁵¹. Buna göre, koca ile bulunduğu anne kalanın üçte birini baba üçte ikisini alırken mûrisin karısı ile bulunduğu anne terekenin tamamının üçte birini, baba da kalanını alacaktır. Bu görüş mezkûr iki görüşün cem'i/sentezi niteliğindedir. Bu görüş sahiplerinin ömeriyyeteyen meselesinin görüldüğü iki haldeki uygulamasını tablo üzerinde aşağıdaki gösterebiliriz:

⁴⁷ es-Serahsî, *el-Mebsût*, c. XXIX, s. 147; *el-Mevsûatü'l-fikhiyye*, c. XXX, s. 331.

⁴⁸ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, IX, s. 23.

⁴⁹ Ayrıntı için bk. İbnü'l-Mecdî, *et-Ta'lik*, c. I, s. 392.

⁵⁰ Bk. İbn Abdilber, *el-İstizkâr*, c. XV, s. 411.

⁵¹ Bk. İbnü'l-Mecdî, *et-Ta'lik*, c. I, s. 404.

Tablo-5: (Mûrisin karısı, anne, baba)

		12 hisse
Mûrisin karısı	$\frac{1}{4}$	3 hisse
Anne	$\frac{1}{3}$	4 hisse
Baba	Kalanı alır	5 hisse

Tablo-6: (Mûrisin kocası, anne ve baba)

		6 hisse
Mûrisin kocası	$\frac{1}{2}$	3 hisse
Anne	Kalanın $\frac{1}{3}$ 'ü	1 hisse
Baba	Kalanı alır	2 hisse

236 Ömeriyyeteyn meselesinin çözümüne dâir bu uygulamada temel olarak annenin hissesinin babanın alacağı hisseden fazla olmaması dikkate alınmıştır. Bu yönüyle miras hükümlerine uygun olmakla birlikte, netice itibariyle iki haldeki uygulama da bir-biriyle çelişki taşımaktadır. Yani bir durumda anne terekenin tamamı üzerinden üçte bir alırken, bir başka durumda kalanın üçte birini almaktadır.

Değerlendirme ve Sonuç

Ömeriyyeteynin ortaya çıktığı haller incelendiğinde mutlaka karı veya kocadan birinin bulunduğu görülmektedir. Bu meseleye ilişkin mezkûr üç görüş dikkatle incelendiğinde, her birinde karı / kocanın terekeden öncelikle hisselerini aldıkları, ihtilafın ise anne ile babanın hisselerinde yoğunlaştığı müşahede edilmektedir. Karı ve kocanın hissesinin sadece mûrisin çocuklarının bulunup bulunmamasına göre değiştiği konusunda ise fukaha arasında tam bir ittifak vardır. Çocuklar bulunsun veya bulunmasın eşlerin durumu her halde nettir. Aşağıdaki delillerden hareketle cumhurun uygulamasına uygun şekilde karı kocanın öncelikli oldukları, anne ile babanın çocuk olmadığına terekenin kalanını ikili birli pay-

laşmalarının miras hükümleri açısından daha isabetli olduğu yönündedir:

1. Mirasçılık sebepleri evlilik olan eşlerle mirasçılık sebepleri kan hısımlığı olan akrabaların ayrı ayrı mirasçı grubu oluşturduklarına “Herkes için, anne baba ve en yakınlarının bıraktıklarından dolayı mevlâlar oluşturduk. Kendileriyle güçlü sözleşme yaptıklarınıza da paylarını verin”⁵² âyeti delil getirilebilir. Nitekim âyetteki “والذين عقدت أيمانكم, Kendileriyle güçlü sözleşme yaptıklarınız” ifâde Ebû Müslim el-İsfahânî (v. 322/934) gibi bazı müfessirlerce karı ve koca olarak tefsir edilmiştir⁵³. Fahreddin er-Râzî (v. 606/1209) âyetle ilgili farklı görüşleri zikrederken şu ifadeleri kullanmaktadır:

“Kendileriyle güçlü sözleşme yaptıklarınızdan maksat karı ve kocadır. Nikâh, ‘akd’ olarak isimlendirilmektedir. Allah Teâlâ, ‘ولا تعزمو عقدة النكاح حتى يبلغ الكتاب أجله’, Farz olan bekleme müddeti dolmadan nikâh kıymaya kalkışmayın”⁵⁴ âyetinde nikâhı ‘akd’ olarak nitelendirmektedir. Allah Teâlâ âyette, anne baba ve akrabalarla birlikte karı ve kocayı zikretti. Bu âyetin benzeri miras âyetidir. Orada da çocuk, anne baba ile birlikte karı ve kocanın mirası da zikredilmiştir. Ayet neshedilmemiştir. Bu, Ebû Müslim el-İsfahânî’nin görüşüdür.”⁵⁵

Karı koca arasındaki nikâhın Allah tarafından, “ميثاقا غليظا, kuvvetli bir söz” olarak nitelenmesi⁵⁶, tâbiünden Mücâhid b. Cebr (v. 103/721) başta olmak üzere çeşitli âlimlerin de bu ifadenin nikâh akdini belirttiğini söylemeleri⁵⁷ “والذين عقدت أيمانكم, Kendileriyle güçlü sözleşme yaptıklarınız” ifadesinden maksadın karı ve koca olduklarını desteklemektedir. Âyetteki “mevlâlar” ifadesini hulf akdi, velâ veya uzak hısımlar şeklinde tefsir edenlerin yanında sahâbeden Abdullah b. Abbâs ve tâbiîn müfessirlerinden es-Süddî (ö.

⁵² en-Nisâ, 4/33.

⁵³ Fahreddin er-Râzî, II, 472.

⁵⁴ Bakara, 2/235.

⁵⁵ Fahreddin er-Râzî, II, 472. Diğer görüşler ve detay için bk. et-Taberî, IV, s. 52, 53.

⁵⁶ en-Nisâ, 4/21.

⁵⁷ et-Taberî, VI, 543 vd.; Kurtubî, V, 103.

128/746), “mirasçılar” şeklinde tefsir etmektedirler⁵⁸. Görüldüğü gibi âyette anne, baba ve yakın akraba gibi aralarında kan hısımlığı bulunanlar ile kendileriyle güçlü sözleşme yapılanlar ayrılmıştır. Her ne kadar âyetten doğrudan kan yoluyla akraba olan hısımların öncelikli olduklarını söyleyememekle birlikte karı-koca gibi mirasçılık sebebi evlilik olanlarla akrabalık olanların ayrıldıklarını belirtmek mümkündür. İbn Kayyım el-Cevziyye (ö. 751/1350) de sahabenin ömeriyyeteyn meselesindeki ihtilafı üzerine kaleme aldığı eserinde, anne babanın eşlerin mirasından sonra kalanı ikili birli paylaşmalarını bir anlamda anne babanın vasiyet ve borçtan sonra kalanı ikili birli paylaşmaları durumuna benzetmektedir⁵⁹. Her ne kadar çoğu âlimce miras hükümlerinde kıyas kabul edilmese de, konunun anlaşılması açısından İbn Kayyım'ın örneği oldukça yerindedir.

238
OMÜİFD

2. Miras hukukunda üzerinde ittifak edilen mirasçılık sebepleri akrabalık ve evliliktir⁶⁰. İlgili miras hükümlerine bakıldığında karı ve kocanın diğer hısımlara nazaran öncelikli olduğu, rahim yoluyla akraba hısımların da kalanı farz hisse sahibi olarak veya asabelikle/akrabalıkla alacakları anlaşılır. Eşlerin birbirlerine mirasçılıklarını bildiren, “*Kadınlarınızın çocukları yoksa bıraktıklarının yarısı sizindir, çocukları varsa, bıraktıklarının dörtte biri sizindir... Sizin çocuğunuz yoksa... bıraktıklarınızın dörtte biri karılarınızdır; çocuğunuz varsa, bıraktıklarınızın sekizde biri onlarındır.*”⁶¹ şeklindeki âyette karı ve kocanın hissesi, sadece çocukların varlığına göre değişmek-

⁵⁸ et-Taberî, IV, s. 52, 53; Ebû Muhammed İsmâil b. Abdîrahim Süddî Kebîr, *Tefsîrü's-Süddî el-Kebîr*, haz. Muhammed Atâ Yusuf, Mansûre: Dârü'l-Vefâ, 1993/1414, s. 202.

⁵⁹ İbn Kayyım el-Cevziyye, *İhtilâfu's-sahâbe fi'l-Omariyyatayn*, I, 362.

⁶⁰ Evlilik ve neseb dışında bir köleyi hürriyetine kavuşturma olan “velâ” İbâziyye mezhebi tarafından mirasçılık sebebi kabul edilmezken, Hanefî ve İmâmiyye mezheplerinde ise cumhurun kabul ettiği velâü'l-itâkeye ilâveten *velâü'l-muvâlât* adında zevi'l-erhâmdan sonra gelen ayrı bir mirasçılık sebebi de bulunmaktadır. Bk. Muhammed b. Yusuf Ettafeyyîş, *Şerhu Kitâbi'n-Nîl ve şifâi'l-alîl*, 2.bs., Dârü'l-Feth, Beyrut, 1972, XV, s. 516-519; el-Mâverdi, VIII, 119-120; es-Serahsî, XXX, 38, 43 vd.; İbn Kudâme, IX, s. 254;

⁶¹ en-Nisâ, 4/12.

tedir. Bu âyetin hükmü gereğince mûrisin kız veya erkek çocuğu varsa koca 1/4, karısı 1/8; kız veya erkek çocuğu yoksa koca 1/2, karısı 1/4 oranında hisse almaktadır. İbnü'l-Münzir (v. 309/921)'in de belirttiği üzere bu konuda fukahanın ittifakı mevcuttur⁶². Mûris, karısıyla çocuğunu ya da kocasıyla çocuğunu bıraktığında karısı veya kocasının öncelikle terekeden hisselerini alacakları mezkûr ayetten anlaşılmaktadır. Dolayısıyla kişinin erkek çocuğuyla birlikte kocası varken kocanın 1/4 hisse almasından sonra kalan 3/4'ü erkek çocuk almaktadır. Benzer şekilde kız ve erkek çocuklarıyla mûrisin karısı bulunduğu, karısı terekenin 1/8'ini aldıktan sonra kız ve erkek çocuklar terekenin kalanı olan 7/8'i aralarında ikili birli paylaşır. Ömeriyyeteyn meselesi zaten yukarıda ilgili hal-lerde yani karı/kocanın çocuklarla bulunduğu ortaya çıkmaktadır. Bu mesele, mûrisin anne ve babasıyla bulunduğu diğer durumlarda ortaya çıkmaktadır.

3. Karı veya kocanın mirasçılığının sadece çocukların var olup olmamasına göre değişmesi, onların diğer mirasçılardan varlığından etkilenmeyeceklerini gösterir. Kelâle⁶³ olmaları sebebiyle kardeşlerin mirasçılıkları için mûrisin çocuğunun bulunmaması gerekmektedir⁶⁴. Dolayısıyla çocuklarla bulduklarındaki gibi karı-kocanın kardeşlerle bulunduğu meselede, kardeşlerin de karı/kocanın hissesini almalarından sonra kalanı alacaklarını söyleyebiliriz. Zaten fakihler arasında, mûrisin karısı veya kocasıyla birlikte "kızlı er-

⁶² İbnü'l-Münzir, Ebû Bekr Muhammed b. İbrâhim, *el-İcmâ*, thk. Fuâd Abdulmunim Ahmed, 1. bs., Dâru'l-Muslim, 2004/1425, s. 71.

⁶³ "Kelâle" kardeşlerin mirasçılıklarıyla ilgili kullanılan bir ifade olup, bu ifadeyle veledi (çocuğu) ve vâli (ebeveyni) bulunmayan mûrise mirasçı olan kardeşler (yansoy hısımlar) ve bunların mirasçılıkları kastedilmektedir. Kelâle konusunda ayrıntı için bk. Mâverdi, VIII, s. 107; İbn Kudâme, IX, s. 9; Abdurrahman Yazıcı, "İslâm Hukukunda Kelâle: Öz ve Üvey Kardeşlerin Fûrûu ve Usûl Hısımlarla Mirasçılığı", *Dini Araştırmalar*, c. XVI, sayı: 42, Ocak-Haziran, 2013.

⁶⁴ Kız kardeşlerle kız çocukların birlikte buldukları durumda kız kardeşlerin hacbolup olmayacakları her ne kadar fakihler arasında ihtilafı olsa erkek çocukların bulunmasıyla kız olsun erkek olsun tüm kardeşlerin hacbolacaklarında bir ihtilaf yoktur. Bk. Mâverdi, VIII, s. 107; İbn Kudâme, IX, s. 9.

kekli çocukları" veya "erkek kardeşi" veya "erkek ve kız kardeşleri" veya "baba/dede" veya "anne ile baba" bulunduğu karı veya kocanın alacağı hissenin belirli olmasında veya öncelikle hisse alacaklarında ihtilaf bulunmamaktadır.

Terekenin hisse sahiplerine paylaştırılmasından sonra artanı hisse sahiplerine, hisseleri oranında tekrar taksim edilmesi olan reddiye, sahabeden Osman (ra) ve tâbiünden Cabir b. Zeyd (v. 93/711) hariç sahabe ve fukahanın ekserisine göre sadece rahim sahibi hısımlara yapılır. Mirasçılık sebepleri evlilik olan karı-kocaya yapılmaz. Bu durumu Hanefî fakihî el-Cürcânî (v. 816/1413), karı/kocanın hisselerini almakla yetineceklerini, onların hisselerinin belirtilenden fazla olmayacağını, geride kalan terekenin ise "*Rahim sahipleri birbirlerine karşı daha evlâdırlar*"⁶⁵ âyetinin delâleti gereğince rahim sahiplerine verileceğini belirterek açıklamaktadır⁶⁶. İbn Hazm başta olmak üzere Zâhirîler "*Hisse sahiplerine hisselerini veriniz geride kalan en yakın erkeğindir.*"⁶⁷ rivâyetinden hareketle annenin terekenin üçte birini alacağını, babanın da rivâyete göre asabe olması hasebiyle kalanı alacağını söyledikleri görülmektedir⁶⁸. Fakat bu rivâyet Cüveysîr'in İbn Hazm'ın görüşünü tenkit ettiği makalesinde belirttiği gibi anne ve babanın kalanı aralarında ikili birli paylaşması ilgili rivâyete aykırılık arz etmemektedir. Karı/kocanın hissesini almasından sonra kalandan anne üçte bir hisse almış, kalanı da baba almıştır⁶⁹. Dolayısıyla rivâyetin miras taksiminde anne ile baba gibi mirasçıların aynı derecede bu-

⁶⁵ el-Ahzâb, 33/6; el-Enfâl, 8/75.

⁶⁶ el-Cürcânî, s. 81.

⁶⁷ Buhârî, "Ferâiz", 5-7-9-15. Abdullah b. Abbas yoluyla Peygamber (sav)'den nakledilen bu rivâyet, kütüb-i sitte kitaplarının tamamında mevcuttur. Rivâyetin farklı tarikleri, miras bahislerinde delil olması yönüyle ilgili bk. Yazıcı, Abdurrahman, "İslam Miras Hukukunda Asabe Yoluyla Mirasçılık", İstanbul Üniversitesi SBE, Doktora Tezi, 2011, s. 102 vd.

⁶⁸ bkz. el-Cüveysîr, Süleyman b. Muhammed, "ed-Dürretü'l-behiyye", s. 6.

⁶⁹ el-Cüveysîr, "ed-Dürretü'l-behiyye", s. 6.

lunduklarında terekeyi ikili birli paylaşmalarına engel olmayacak şekilde anlaşılması da bu noktada önem arz etmektedir.

4. Miras hükümlerine bakıldığında anne ve babanın hissesinin bir durumda da çocukların bulunup bulunmamasına göre değiştiği görülür. Hanbelî fakihî el-Meşrikî (v. 1189/1775)'nin de belirttiği gibi, en-Nisâ 4/11 âyetinde, anne ve babanın alacakları net olarak belirtilirken çocukları belirtmemekte, öncelikle anne ve babanın hissesini alacağı kalanı çocukların aralarında paylaşacakları ifade edilmektedir⁷⁰. Ömeriyyeteyn bahsine eserinde ayrıntılı olarak yer veren David S. Powers, karı/koca ile anne babanın bulunduğu bu meselede erkekler ile kadınlar arasındaki ikili birli paylaşım kuralının bozulduğunu belirtmektedir⁷¹. Shams ul Basar'ın da dediği gibi Powers, bu sözlerle bir anlamda her durumda anne ile babanın terekeyi ikili birli paylaştığını ifade etmiş olmaktadır. Aksine miras hükümlerine bakıldığında anne ile baba gerek birden fazla kardeşler olduğunda, gerekse çocuklarla bulduklarında terekeyi aralarında ikili birli paylaşmamaktadırlar⁷².

5. İslam miras hukukunda istisnalar dışında erkeğin iki kadın hissesi kadar pay almasının genel kuraldır⁷³. Dolayısıyla nasıl ki mûrisin karısı veya kocasının hissesini almasından sonra kalanı kız ve erkek çocuklar (veya kız / erkek kardeşler) erkeğin iki kız hissesi alacağı şekilde paylaşıyorlarsa mûrisin çocuğunun ve ikiden fazla kardeşlerinin bulunmadığı durumda karı veya kocanın hisse-

⁷⁰ İbrâhim b. Abdullah b. İbrâhim el-Meşrikî, *el-Azbü'l-fâid şerhi umdeti külli fârid*, Matbaatü'l-Halebiyye, 1952/137, s. 66. Kız çocuk ile erkek çocuğun anne veya babayla bulunduğu durumdaki mirasçılıklarının ayrıntısı için bk. Yazıcı, *İslam Miras Hukukunda*, s. 186 vd.

⁷¹ Powers, s. 57.

⁷² Shams ul Basar, s. 49. Ayrıca bkz. el-Cüveysir, "ed-Dürretü'l-behiyye", s. 1.

⁷³ Anne ve baba mûrisin çocuğuyla terekeden altıda bir alırlar. Anne bir kardeşler kızlı erkekli buldukları terekenin üçte birine eşit mirasçı olurlar. İki veya daha fazla kardeşin anneye bulunduğu durumda annenin hissesi üçte birden altıda bire hacbolur. İlgili âyetler için bk. en-Nisâ 4/11, 12, 176. Bu haller dışında aynı derecede bulunan kadın ve erkekler terekeye ikili birli yani erkeğin iki kadın hissesi alacağı şekilde mirasçı olmaktadır.

sini almasından sonra kalanı da anne ile baba ikili birli paylaşır. İbn Hazm, cumhurun aynı derecede bulunan kadının erkekten fazla alamayacağı şeklindeki tenkidine cevap vererek cumhurun bir çok uygulamada kadına erkekten fazla verdiğini ve çelişkiye düştüğünü belirtmektedir⁷⁴. Her ne kadar çeşitli açılardan İbn Hazm'ın tenkidi yerinde gözüксе de el-Cüveysir'in de belirttiği gibi onun örneğinde mirasçılardan aynı tabakada ve mürise aynı akrabalık derecesiyle yakınlıkta olmadıkları görülür⁷⁵. Diğer taraftan Powers'in ömeriyyeteyne ilgili görüşünü tenkit eden Shams ul Basar, anne ile babanın çocuk ve birden fazla kardeş bulunmadığında ikili birli mirasçı olacaklarını belirtmekle birlikte annenin babayla birlikte üçte bir aldığı her durumun, kalanın üçte biri mi olup olmadığı hâline değinmemektedir⁷⁶. Yukarıda zikredilen gerekçelerden ötürü cumhurun uyguladığı, anne ve babanın, karı/kocanın hissesini almasından sonra kalanı ikili birli paylaşmanın, ilgili miras hükümlerinde belirtilen istisnalar dışında, genel kural olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim miras hükümlerinde⁷⁷ çocukların ve birden fazla kardeş bulunduğunda anne ile babanın nasıl mirasçı olacakları açıkça ortaya konulmuştur.

242

OMÜİFD

Kaynakça

- Abdürrezzâk, Ebû Bekr Abdurrezzük b. Hemmam es-San'anî, *el-Musannef*, tahk. Habiburrahman A'zami, 2. bs., el-Meclisü'l-İlmî, Beyrut 1983.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali, *es-Sünen'ül-kübrâ*, Dâiretü'l-Maârifî'l-Osmaniyye, Haydarâbâd 1933/1352.
- el-Cürcânî, Ebü'l-Hasan Seyyid Şerif Ali b. Muhammed, *Şerhu's-sirâciyye*, Mahmut Bey Matbaası, İstanbul, 1903/1322.
- el-Cüveysir, Süleyman b. Muhammed, "ed-Dürretü'l-behiyye fı'r-red alâ İbn Hazm fı'l-mes'eleti'l-Ömeriyye", 2007, "http://www.h-alali.net/z_print.php?id=5f0f121e-eacf-1029-a62a-0010dc91cf69", (10. 01. 2014)

⁷⁴ İbn Hazm'ın bu konuda cumhurun kadına erkekten fazla verdiğine ilişkin koca, öz kız kardeş ve baba bir erkek kardeşin bulunduğu gibi örnekleri vermektedir. Bkz. İbn Hazm, *el-Muhallâ*, IX, s. 261.

⁷⁵ el-Cüveysir, "ed-Dürretü'l-behiyye", s. 2.

⁷⁶ Shams ul Basar, s. 49 vd.

⁷⁷ Bkz. en-Nisâ, 4/11, 12, 176.

- ed-Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahman, *es-Sünen*, tahk. Fevâz Ahmed Zemirî v.d., Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1986/1407.
- ed-Demîrî, Ebû'l-Bekâ Kemâleddin Muhammed b. Musa b. İsâ, *en-Necmü'l-vehhâc fî şerhi'l-Minhâc = Şerhu Minhâci't-tâlibîn li'n-Nevevî*, Dârü'l-Minhâc, Beyrut 2004/1425.
- Ettafeyyîş, Muhammed b. Yusuf, *Şerhu Kitâbi'n-Nîl ve şifâi'l-alîl*, 2.bs., Dârü'l-Feth, Beyrut, 1972, XV, s. 516-519
- Fahreddin er-Râzî, Ebû Abdullah Fahreddin Muhammed b. Ömer, *Mefâtihü'l-gayb= Tefsîrû'l-kebîr*, 3. bs., Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1999/1420.
- el-Habrî, Ebû Hâkim Abdullah b. İbrâhim, *Kitâbü't-telhîs fî ilmi'l-ferâiz*, tahk. Nasır b. Fenhîr Ferîdî, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1995/1416.
- el-Hâkim, Ebû Abdullah İbnü'l-Beyyi Muhammed, *el-Müstedrek ale's-Sahihayn*, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Haydarâbâd 1915.
- İbn Abdilber, Ebû Ömer Cemâleddin Yusuf b. Abdullah en-Nemerî, *el-İstizkâr*, tahk. Abdülmu'ti Emin Kal'aci, Dâru Kuteybe, Beyrut 1993.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. İbrahim, *el-Musannef*, tahk. Muhammed Avvame, Dârü'l-Kible, Cidde 2006.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed b. Ali b. Ahmed b. Sâid, *el-Muhallâ*, tahk. Muhammed Münir Dımaşki, İdâretü't-Tibaati'l-Müniriyye, Kahire 1932/1351.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Şemseddin Ebû Abdullah Muhammed b. Ebî Bekir, *İlâmü'l-muvakkîn an Rabbi'l-âlemin*, tahk. Ebû Ubeyde Meşhur b. Hasan Âl-i Selman, 1. bs., Dâru İbnü'l-Cevziyye, Riyad 1423.
- İbn Kesir, Ebû'l-Fidâ İmâdüddin İsmail b. Ömer, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-azîm*, Dârü'l-Hadîs, Kahire 1426/2005.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddin Abdullah b. Ahmed, *el-Muğnî*, tahk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî v.d., 2. bs., Hecr li't-Tıbaa ve'n-Neşr, Kahire 1992.
- İbn Rüşd, Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed, *Bidâyetü'l-müctehid*, Kahraman Yayınları, İstanbul 1985.
- İbnü'l-Meccî, Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Receb Tibuga, *et-Ta'lik alâ Nazmi'l-leâli fî ilmi'l-ferâiz*, tahk. Ahmed b. Muhammed er-Rifai, Câmîatü'l-İslâmiyye, Medine 2008/1429.
- İbnü'l-Münzir, Ebû Bekr Muhammed b. İbrâhim, *el-İşrâf alâ mezâhibi'l-ulemâ*, tahk. Ebû Hammad Sagir Ahmed el-Ensârî, Mektebetu Mekketü's-Sekafiyye, Re'sulhayme, 2004/1425.
- _____, *el-İcmâ*, thk. Fuâd Abdulmunim Ahmed, 1. bs., Dârü'l-Muslim, 2004/1425.
- Kallek, Cengiz, "Fukahâ-i Seb'a", *DîA*, İstanbul, 1996, XIII, s. 214.
- el-Kalvezânî, Ebû'l-Hattâb Necmeddin Mahfûz b. Ahmed, *et-Tehzîb fî'l-ferâiz ve'l-vesâyâ*, thk. Muhammed Ahmed Havlî, 1. bs., Mektebetü'l-Ubeykân, Riyad 1995.

- el-Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ensârî, *el-Câmî li ahkâmî'l-Kur'ân*, thk. Hişam Samîr el-Buhârî, Dâru Âlemi'l-Kütüb, Riyad 2003.
- Malik b. Enes, *el-Muvatta*, thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî, 1. bs., Müessesetü Zâyd b. Sultân, yy. 1425/2004.
- el-Mâverdî, Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed, *el-Havî'l-kebîr hüve şerhu Muhtasari'l-Müzenî*, thk. Ali Muhammed Muavvez v.d., Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1994/1414.
- el-Mevsûatü'l-fıkhiyye*, Vizâretü'l-Evkâf ve'ş-Şuûni'l-İslâmiyye, Kuveyt 1983-2006.
- Powers, David S., "The 'Umariyyatân", *Studies in Qur'an and Hadith*, University of California Press: Berkeley & Los Angeles & London 1986, ss. 57-66.
- Sâid b. Mansûr, Ebû Osman Sâid b. Mansur b. Şu'be, *Sünenu Sâid b. Mansur = es-Sünen*, thk. Habiburrahman A'zamî, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1985.
- es-Secâvendî, Ebû Tâhir Sirâceddîn Muhammed b. Muhammed, *es-Sirâciyye*, Kütüphâne-i İmdâdiye, Deoband, 1957/1376.
- es-Serahsî, Ebû Bekr Şemsüleimme Muhammed b. Ahmed b. Sehl, *el-Mevsûat*, Matbaatü's-Saade, Kahire ts.
- es-Sevrî, Ebû Abdullah Süfyân b. Sâid, *Kitâbü'l-ferâiz*, ed. Hans-Peter Raddatz, "Fruhislamisches Erbrecht nach dem Kitâb al-faraid des Sufyân at-Taurî", *Die Welt des Islams*, XIII, 1/2 (1971), ss. 26-78.
- 244 OMÜİFD Shams ul Basar, A Critical Analysis of the Deliberations of Mr. David S. Powers Regarding the 'Umariyyatân", *Hamdard Islamicus*, say: 24, (1), 2001, ss. 49-58.
- Sibtü'l-Mardîni, Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed, *Şerhü'r-rahbiyye*, thk. Mustafa Dîb el-Boğa, 8.bs., Dârü'l-Kalem, yy 1998/1419.
- Süddî, Ebû Muhammed İsmâil b. Abdurrahim Süddî Kebîr, *Tefsîrû's-Süddî el-Kebîr*, haz. Muhammed Atâ Yusuf, Mansûre: Dârü'l-Vefâ, 1993/1414.
- et-Taberî, Ebû Cafer İbn Cerîr Muhammed b. Cerîr b. Yezid, *et-Tefsîr = Câmîü'l-beyân an te'vîli ayi'l-Kur'an*, tahk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, Dâru Hicre, Riyad 2001.
- Yazıcı, Abdurrahman, "İslâm Hukukunda Kelâle: Öz ve Üvey Kardeşlerin Fürü ve Usûl Hısımlarla Mirasçılığı", *Dini Araştırmalar*, c. XVI, sayı: 42, Ocak-Haziran 2013, ss. 216-237.
- _____, *İslam Miras Hukukunda Asabe Yoluyla Mirasçılık*, İstanbul Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2011.

